

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่องการศึกษาเกี่ยวกับการสร้างจิตสำนึก : กรณีคลองแสนแสบ มีที่มาจากการที่นักวิจัยได้ร่วมงานพัฒนากับชมรมรวมใจภักดิ์รักสันไม้ แม่น้ำลำคลองและสิ่งแวดล้อม โดยมี ดร.โกวิท วรพิพัฒน์เป็นประธานชมรมในช่วงแรก เริ่มงานตั้งแต่ปี พ.ศ.2537 ณ คลองแสนแสบย่านมีนบุรีและหนองจอกที่มีปัญหาหลักคือผักตบชวาแน่นเต็มคลองและมีการทิ้งของเสียลงคลอง การรณรงค์ต่อเนื่องกันมาจนถึงทุกวันนี้ ปัจจุบันชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากคลองมากขึ้นทั้งในด้านการอุปโภคและการสัญจร อย่างไรก็ตามพบว่าชาวบ้านยังมีพฤติกรรมทิ้งของเสียลงคลองและเมื่อหน้าฝนน้ำจะชะล้างฝืนน้ำที่มีสารพิษจากยากำจัดศัตรูพืชลงคลองทำให้ระบบนิเวศในคลองเสียไป ดังนั้นหากไม่มีการสร้างจิตสำนึกใดๆคลองแสนแสบบริเวณรอบนอกที่ยังมีสภาพดีอยู่คงจะเสียในไม่ช้า และหากมีการใช้เป็นบทเรียนแก่แหล่งน้ำอื่นที่ยังสามารถรักษาไว้ไม่ให้เน่าเสียจนยากจะเยียวยาเหมือนกรุงเทพฯชั้นในน่าจะมีประโยชน์ไม่น้อย กล่าวได้ว่าความสำเร็จของชมรมฯที่ผ่านมาเป็นการเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้าง ได้แก่ นโยบายภาครัฐต่อการรักษาแหล่งน้ำทั่วประเทศซึ่งเป็นมิติด้านกว้าง แต่ในมิติด้านลึกคือเรื่องของการสร้างจิตสำนึกให้รักษาแหล่งน้ำในที่นี้คือคลองแสนแสบยังมีไม่เพียงพอ ซึ่งในงานวิจัยครั้งนี้สามารถเติมเต็มในส่วนที่ขาด ด้วยการสร้างจิตสำนึกในการรักษาคลองแสนแสบให้เยาวชนและชาวบ้านผ่านการศึกษาที่เกิดขึ้นในชุมชนริมคลองแสนแสบ

วัตถุประสงค์การวิจัย ได้แก่ ศึกษากระบวนการถ่ายโอนภูมิปัญญาในการรักษาคลองแสนแสบจากชุมชนมาสู่ชุมชนศาลาแดง ศึกษากระบวนการทำหลักสูตรท้องถิ่นที่สร้างจิตสำนึกในการรักษาคลองแสนแสบ ศึกษากระบวนการสร้างความตระหนักในปัญหาคลองแสนแสบและการสร้างจิตสำนึกในการรักษาคลองแสนแสบอย่างยั่งยืน และศึกษามิติอื่นๆ ที่มีผลกระทบต่อกระบวนการสร้างจิตสำนึกในการรักษาคลอง และหลักสูตรท้องถิ่น โดยจะทำการศึกษาที่ชุมชนศาลาแดง หมู่ 5 เขตหนองจอก และหมู่ 9 เขตกระทุ่มราย ใช้เวลาในการศึกษา 1 ปี คือ ตั้งแต่วันที่ 15 มกราคม 2545- 15 มกราคม 2546

แนวคิดที่ใช้ศึกษาได้แก่ แนวคิดแบบองค์รวมกับการสร้างจิตสำนึกต่อสิ่งแวดล้อม กระบวนการทางวัฒนธรรมและศาสนากับการรักษาคลองแสนแสบ คลองแสนแสบกับบริบทที่เกี่ยวข้อง กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนกับหลักสูตรท้องถิ่น ซึ่งแนวคิดทางด้านการศึกษาใช้ทฤษฎีการสร้างองค์ความรู้แบบพุทธิปัญญาและการมีปฏิสัมพันธ์กับสังคม การบูรณาการวิชา และการศึกษาปัจจัยเงื่อนไขของการมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย คือ ปัจจัยนำเข้าได้แก่สภาวะพื้นฐานของโรงเรียนและชุมชนผ่านกระบวนการของการทำหลักสูตรท้องถิ่นในเด็ก การศึกษาดูงานในผู้ใหญ่ ทำให้เกิดจิตสำนึก

ในการรักษาคลองแสนแสบอย่างยั่งยืน เป็นที่มาของคำถามหลักในการวิจัยที่ว่า กระบวนถ่ายโอนหรือแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนกมาลุลอิสลามกับชุมชนศาลาแดงมีการขับเคลื่อนอย่างไรและได้ผลอย่างไร หลักสูตรท้องถิ่นของชุมชนศาลาแดงที่ร่วมกันทำระหว่างครูกับชาวบ้านมีลักษณะใดจะช่วยแก้ปัญหาคลองแสนแสบได้มากน้อยเพียงใด ทำอย่างไรจึงจะทำให้ชาวชุมชนศาลาแดงตระหนักในปัญหามลพิษในคลองแสนแสบและเกิดจิตสำนึกในการรักษาคลองแสนแสบให้มีสภาพดีอย่างยั่งยืน มิติด้านอื่น ๆ มีผลต่อการเรียนรู้เรื่องจิตสำนึกในการรักษาคลองหรือไม่ และส่งผลกระทบต่อหลักสูตรท้องถิ่นอย่างไร

ระเบียบวิธีในการวิจัยที่ใช้เป็นเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ เชิงปริมาณได้แก่ การตรวจคุณภาพน้ำในคลองแสนแสบและการประเมินผลทัศนคติของนักเรียน อาจารย์และชาวบ้านต่อหลักสูตรท้องถิ่นและกิจกรรมงานวิจัยต่างๆ ส่วนการวิจัยเชิงคุณภาพที่ใช้เป็นแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ที่นักวิจัยเข้าไปมีส่วนร่วมกับโรงเรียนและชุมชนเกี่ยวกับการสร้างจิตสำนึกในการรักษาคลองแสนแสบทั้งในรูปแบบของหลักสูตรท้องถิ่นและกิจกรรมอื่นๆ ที่มีในชุมชน ผ่านวิธีวิจัย ประการแรกเป็นการสัมภาษณ์ที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ รวมถึงการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก ประการที่สองเป็นการสังเกตโดยตรงและแบบมีส่วนร่วม ซึ่งมีกรอบการสังเกตคือ ฉาก พฤติกรรม กิจกรรม ความสัมพันธ์ การมีส่วนร่วมและการให้ความหมาย การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการจำแนกและจัดระบบ รวมทั้งการตีความหมายของข้อมูล การนำเสนอข้อมูลใช้วิธีพรรณนา

ผลการศึกษาพบว่า การถ่ายโอนภูมิปัญญาระหว่างชุมชนกมาลุลอิสลามมาสู่ชุมชนศาลาแดงยังไม่ประสบผลสำเร็จมากนัก เนื่องจากเป็นการก้าวข้ามขั้นตอนที่ชุมชนศาลาแดงต้องตระหนักในปัญหาของคลองแสนแสบเสียก่อน แต่ได้มีการวางรากฐานของวิธีคิดในการรักษาคลองแสนแสบผ่านสื่อหนังสือพิมพ์ชุมชน แลผ่านการบรรยายของอิหม่ามวินัย สะมะฮุนแห่งมัสยิดกมาลุลอิสลาม นอกจากนี้ได้ข้อสรุปว่าภูมิปัญญาในการรักษาคลองแสนแสบของชุมชนศาลาแดงน่าจะระเบิดจากข้างในมากกว่าการรับมาจากภายนอก เนื่องจากมีศักยภาพเพียงพอ

กระบวนการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นภาคเรียนที่ 1/2545 ได้ให้หลักสูตรเรื่อกับวิถีชีวิตของชุมชนศาลาแดง ซึ่งมี 6 หน่วย ประกอบด้วย เรื่อกับวิถีชีวิตของชุมชนศาลาแดง ประวัติชุมชนศาลาแดง ประเพณีและการละเล่นพื้นบ้าน กำจัดจุดอ่อนก่อนแข่งเรือ การว่ายน้ำและพายเรือ และมัดคุเทศก์น้อย ซึ่งเมื่อประเมินผลโดยอาจารย์ประจำหน่วยและนักวิจัยพบว่าส่วนใหญ่ผลการประเมินอยู่ในระดับดีแทบทุกหน่วย ส่วนข้อเสนอแนะคือควรมีการโยงเข้ากับการสร้างจิตสำนึกในการรักษาคลองแสนแสบด้วย ส่วนหน่วยที่อาจารย์ไม่สันักัดเช่นมัดคุเทศก์น้อยได้เปลี่ยนเป็นเกษตรธรรมชาติซึ่งตรงกับความต้องการของชุมชนและความถนัดของอาจารย์ ส่วนกระบวนการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นในภาคเรียนถัดมา มีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ไขข้อบกพร่องที่เกิดขึ้นในภาคเรียน

ที่แล้ว ทดลองการบูรณาการวิชาหลักสูตรท้องถิ่นเข้าสู่วิชาแกน ทดสอบแนวคิดหลักสูตรท้องถิ่นพบว่าได้ผลเป็นที่น่าพอใจ อาจารย์สามารถบูรณาการวิชาแกนกับหลักสูตรท้องถิ่นได้ ส่วนการทดลองทำ"หลักสูตรของหนู"ได้จุดประกายให้สังคมได้ขบคิด และได้ท้าทายให้เกิดการพัฒนาหลักสูตรของหนูให้เป็นจริงในโรงเรียนที่ศึกษารวมทั้งโรงเรียนอื่นๆผ่านทางสื่อมวลชน

กระบวนการสร้างความตระหนักในปัญหาคลองแสนแสบและการสร้างจิตสำนึกในการรักษาคลองแสนแสบ แบ่งเป็นกิจกรรมของกลุ่มนักเรียนและกลุ่มผู้ใหญ่ ซึ่งทั้งสองกลุ่มสามารถสร้างการแลกเปลี่ยนพูดคุยในเรื่องการพัฒนาของชุมชนมากขึ้น และทำให้มีจิตสำนึกร่วมในการรักษาคลองแสนแสบมากขึ้น

ส่วนมิติอื่นๆที่มีผลต่อกระบวนการสร้างจิตสำนึกในการรักษาคลองแสนแสบและหลักสูตรท้องถิ่นพบว่ามีทั้งทางตรงและทางอ้อม ได้แก่ มิติด้านศาสนาและวัฒนธรรม มิติทางด้านการเมือง การปกครอง มิติทางด้านการสื่อสารและมิติทางด้านเศรษฐกิจ

ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไปคือ พัฒนาแนวคิดหลักสูตรของหนูให้เป็นจริง และใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อเสริมพลังชมรมเกษตรธรรมชาติหนองจอกและเพื่อสร้างการพัฒนาจิตสำนึกต่อสิ่งแวดล้อมผ่านกระบวนการทางศาสนาและวัฒนธรรมในกลุ่มคนไทยพุทธให้มากขึ้น ฝ่ายการศึกษาสำนักงานเขตกรุงเทพมหานครชั้นนอก รวมทั้งโรงเรียนที่อยู่ริมคลองแสนแสบ เขตกรุงเทพฯชั้นนอก รวมทั้งโรงเรียนอื่นๆที่มีบริบทใกล้เคียงกันสามารถนำ"วิธีคิด"ในการรักษาแม่น้ำลำคลองผ่านการศึกษาไปปรับใช้ได้ นอกจากนี้เสนอให้ชมรมรวมใจรักดีรักษัดันไม้ แม่น้ำลำคลองและสิ่งแวดล้อม ได้ปรับวิธีการรณรงค์การรักษาคลองแสนแสบด้วยการเสริมสร้างพลังให้โรงเรียนและชุมชนสามารถรักษาคลองแสนแสบด้วยตนเอง โดยในขั้นต้นใช้การหาข้อมูลพื้นฐานของโรงเรียนและชุมชนที่มีศักยภาพ ตามด้วยการเสริมสร้างพลังให้โรงเรียนและชุมชนรักษาคลองแสนแสบด้วยวิธีการที่มีความต่อเนื่อง

Abstract

To study “Education and Awareness : a case of San-Sab Canal” came from researcher experiences with “Assembly of Collective Consciousness to preserve trees, rivers and canals, and environments” or Shom-Rom Raum-Jai-Pak which was governed by Dr.Kowit Worapipat in the initial phase in 1994-2000. The objective of this assembly is to preserve and conserve San-Sab canal from useless to be utility and dignity of historical canal. The results of their campaign are not only clean San-Sab canal but every rivers and canals in Thailand though “Conserving and Preserving Rivers and Canals Day” and many public policies about rivers and canals.

Even though San-Sab canal in Nong-jok, the outer area of Bangkok located along San-Sab canal, look like clean in physical but in fact there are some chemical from rice farming which destroy ecology in San-Sab canal especially in the rainy season. The way of life of Saladang community; in Nong-Jok area, need to use water from the canal. Moreover, almost Saladang people is not awareness in chemical problem. The researchers raise a question that If San-Sab problem in this area has not been solved, it will be crisis situation which cannot be recovered like inner area of Bangkok .

How Shom-Rom Raum Jai Pak do with the problem? They work in broad dimension; public policy like giving budget for waste carrier by boats, eradicate crops by trucks and doing big campaign in “Conserving and Preserving Day” (20 September in every year). The more doing in structure system, the less deepen inside villagers consciousness because it's assigned by top to bottom level. Therefore, this research will gain lack of bottom level by emphasizing in building up San-Sab preserving awareness though Education.

The research purposes are 1) to study the transfer process of local wisdom in preserving San-Sab canal from kamalunislam to Saladang community. 2) to study local curriculum in building up San-Sab preserving awareness. 3) to study San-Sab problems awareness and to preserve awareness. 4) to study other dimensions to involve in preserving awareness and local curriculum. Furthermore, the research scope are Saladang community area in Moo 5 and Moo 9 and has studied in a year from January 2002 to January 2003.

The research concepts are Holism, religion and culture process, learning process, theory of constructivism, integrated instruction, factors and conditions of the participation between school and community. And the conceptual framework is system process which comprised of input, process and output. The input means basic conditions of the school and the community including relationship and participation. The processes mean the local curriculum process and to make a tour of inspection of villagers. The last one is output which means awareness to preserve San-Sab canal.

Research methodology is both qualitative and quantitative method. The quantitative method is to check San-Sab water quality by scientific method and to evaluate the attitude of students, teachers and villagers about research activities. In addition, there are various methods to be used for instance interview and observation. Interview is formal and informal including key informant interview. Observation is direct and indirect including participation observation which scoped in setting, acts, activities, relationship, participation and interpretation. Moreover, the data analysis covers 1) typology and taxonomy 2) Interpret data. And the data presentation is descriptive method.

The results are 1) the transfer process of preserving San-Sab canal from kamalunislam to Saladang community has not been successful yet because it might be jump rapidly from San-Sab problem awareness to find out problem-solving. Moreover, it may be better if Saladang community will develop the appropriate problem-solving by themselves. However, Winai Samaul; emam of Kamalunislam, can transfer his way of thought in preserving San-Sab canal though monthly community newspaper; San-Sab. 2) The first Suloa-Saladang school local curriculum; **Boats and Saladang way of life**, includes 6 units for example (1) Boats and Saladang Way of Life (2) History of Saladang Community (3) Festival and Folk Media (4) Eradicate Weak Point Before Boat Competition (5) Swimming and Rowing (6) Little Tourist Guide. Finally, almost units of the local curriculum evaluation are good levels but they ought to relate with key concept; to building up San-Sab preserving awareness. Moreover, Little Tourist Guide unit has some problems with non-expertise in teaching tourist guide but agriculture instead then some lesson did not teach and some lesson is not successful enough. Therefore, it is reasonable to change this topic of this unit to be another like natural agriculture.

Therefore, the local curriculum in later semester of Saladang has 3 purposes for instance (1) to improve the previous local curriculum. (2) to integrated the unit of local curriculum into core 8 subjects and (3) to prove “*My Curriculum*” or children belonging curriculum. The results are (1) teachers are able to relate San-Sab preserving awareness with their lessones. (2) teachers can integrate local curriculum content to core subjects. (3) “*My Curriculum*” initiates not only the school but also Thai society with moving this concept to public by mass media; newspapers, radio and television.

3) The processes which build up San-Sab problem awareness and preserving awareness separate into 2 groups, children and adult. However, they can make more sharing opinion intensely about Saladang community development among their family and community

4) Other dimensions; religious and culture, politic, communication and economic, can affect directly and indirectly with San-Sab preserving awareness and local curriculum.

In sum, even though there are many topic that the research find out but there are some issues that need to be developed for instance : 1) Developing “*My Curriculum*” to be happen in full scale in Sulao-Saladang school and Thai society. 2) Using PAR to empower Nong-Jok natural circle. 3) Develop environmental awareness though Buddhism and culture in Thai group of Saladang community. 4) Educational sections of Bangkok office adopt this way of thought to develop San-Sab preserving awareness in schools which are nearby San-Sab canal. 5) Other schools nearby river and canal can adopt this way of thought to build up preserving awareness though local curriculum. 6) Shom-Rom Raum-Jai-pak adopt to use community-base development from only ceremony in “Conserving and Preserving Day” to empower strengthen community to preserve their San-Sab canal by themselves.